

En de opvarenden: de gezagvoerders, scheepsofficieren en leden van het lagere scheepspersoneel? Zij beseften dat zij een moeilijke tijd tegemoet gingen. Allen, waar zij zich ook bevonden, waren, voorzover zij in Nederland domicilie hadden, van hun gezinnen en families gescheiden en diegenen die aan boord waren van schepen die in Engelse havens lagen of die naar die havens onderweg waren, beseften bovendien dat zij aan nieuwe gevaren blootstonden. In de eerste wereldoorlog waren meer dan honderd Nederlandse koopvaardijsschepen en bijna honderd vissersschepen tot zinken gebracht en dat had bijna twaalfhonderd opvarenden het leven gekost, de tweede wereldoorlog had tussen september '39 en mei '40 al tot het verlies geleid van zes-en-twintig schepen (waaronder drie vissersvaartuigen) en van tweehonderdvijftig mensenlevens – duurde de oorlog voort, dan zouden die verliezen toenemen, ook doordat Nederland nu met Duitsland in staat van oorlog verkeerde. In de neutraliteitsperiode hadden vooral de mijnen die de Duitsers in de wateren rondom Engeland gestrooid hadden, Nederlandse schepen doen zinken, maar naast die mijnen waren er nu nieuwe gevaren: *U-Boote*, *Schnellboote* (motortorpedoboten), Duitse vliegtuigen en, als zij er in slaagden aan de waakzaamheid van de Britse *Home Fleet* te ontkomen: Duitse *raiders* (vermomde oorlogsbodems), Duitse kruisers en Duitse slagschepen. Te verwachten viel voorts dat de Britse havens door de *Luftwaffe* geteisterd zouden worden. Maar de scheepvaart van de Britten en hun bondgenoten moest doorgaan, Englands behoud (anders gezegd: Duitsland nederlaag) hing er vanaf.

Teneinde te bevorderen dat de Nederlandse koopvaardij de beschikking zou houden over voldoende personeel, besloot het kabinet op 3 juni in beginsel, 't.z.t.' 'burgerdienstplicht (vaarplicht)' in te stellen.¹ Dat geschiedde al drie dagen later. Besluit A 5 (6 juni) bepaalde dat de minister van defensie gemachtigd was, 'regels vast te stellen op grond waarvan Nederlanders en Nederlandse onderdanen' (er voeren op de schepen vele honderden Indonesiërs) 'verplicht worden persoonlijke diensten bij of ten behoeve van de scheepvaart te verrichten', en ter naleving van die regels zou 'de hulp van de sterke arm, waaronder de militaire macht wordt begrepen', kunnen worden ingeroepen. Was de stemming aan boord van de koopvaardijvloot dan dusdanig dat die vaarplicht noodzakelijk was en dat de opvarenden op 6 juni al bedreigd moesten worden met militaire maatregelen? Achteraf gezien: geenszins. Wij nemen aan dat aan de Nederlandse Scheepvaart- en Handelscommissie wèl heel enkele gevallen gemeld waren waarbij opvarenden er blijk van gegeven hadden, niet veel te voelen voor voortgezette

¹ Ministerraad: Notulen, 3 juni 1940.